

מדוע פסק הרמב"ם כתירוץ הראשון של רב יוסף, ולא כדרכו לפסוק כ"איכא דאמרי" בתרא? ניתן לומר, שמכיוון שאביי ורבא עוסקים בביאור התירוץ הראשון ("וליעבד פשפש? אביי ורבא דאמרי תרווייהו 'הכל בכתב'"), הרי שתירוץ זה עיקר (וראה טעמים אחרים בחק נתן ובחזו"א נגעים סי' יב,ה). ויש אומרים, שמכיוון שהרמב"ם פסק שסמיכת אשם מצורע דאורייתא וכן תיכף לסמיכה שחיטה דאורייתא, ממילא רשאי המצורע להכניס ידיו ואף ראשו ורובו ולסמוך בכל כוחו, שהרי התורה אמרה שיסמוך (מעיל שמואל)²¹.

סיכום

הגמרא מעלה אפשרויות שונות בשאלה האם אשם מצורע טעון סמיכה מדאורייתא. הסברה לומר שאינו מן התורה היא משום שתפקידו להכשיר ולא לכפר (רש"י), או משום שהמצורע טמא ואינו ראוי לסמוך (אחרונים). יש לנימוקים אלה השלכה לגבי אשם נזיר וחטאת מצורע.

בסוגיות אחרות בגמ' אין ראייה ברורה בשאלה האם הסמיכה מדאורייתא, אך בתורת כהנים משמע בבירור שסמיכתו מדאורייתא.

לדעה שהסמיכה אינה מדאורייתא, דעת תוס' שאין לעשותה בהישענות "בכל כוחו", משום שיש בכך עבודה בקדשים, אלא בהנחת היד בלבד. הראבי"ה הסתפק בדבר, ויש כמה ראיות שסמיכה זו נעשית כדרכה. ניתן להסביר זאת, שהתורה לא קבעה את סמיכת המצורע כחובה, אבל יש בה קיום מצוה.

הרמב"ם פוסק שסמיכת אשם מצורע מדאורייתא, ואף נעשית תיכף לשחיטה, כאשר המצורע מכניס ידיו לעזרה וסומך. נראה שלדעתו הברייתא שאומרת שאין לעשות כן סוברת כדעה שה'צפון' מרוחק משער ניקנור, ואין הלכה כמותה.

פסק הרמב"ם: המצורע מכניס ידיו לעזרה וסומך תיכף לשחיטה

בהל' מעשה הקרבנות (ג,ו) פסק הרמב"ם: "כל קרבנות בהמה שיקריב היחיד, בין חובה בין נדבה, סומך עליהן כשהן חיים חוץ מן הבכור והמעשר והפסח, שנאמר: 'וסמך ידו על ראש קרבנו'. מפי השמועה למדו שכל קרבן במשמע חוץ מפסח ובכור ומעשר". מסתימתו משתמע, שגם סמיכת אשם מצורע מדאורייתא¹⁸. ובהל' מחוסרי כפרה (ד,ב) פסק: "המצורע עומד חוץ לעזרת ישראל... מביא [הכהן] את האשם למצורע עד הפתח ומכניס שתי ידיו לעזרה וסומך עליו ושוחטין אותו מיד". פסק זה מנוגד לברייתא בסוגיין, האומרת שסמיכת אשם מצורע איננה תיכף לשחיטה, והמצורע עומד בשער ניקנור ולא מכניס ידיו לעזרה, ועל כך הקשתה הגמ' "ליעול ידיה ולסמוך"!

אלא שהדברים מתיישבים על פי התירוץ הראשון של רב יוסף, שהעמיד את הברייתא כדעת ר' יוסי בר' יהודה ש"מרחק צפון". הרמב"ם הולך לשיטתו שביאה במקצת לא שמה ביאה מדאורייתא (הל' ביאת המקדש ג,יח), ואף מזרח העזרה כלול בצפון (הל' בית הבחירה ה,טו-טז), ולפיכך אין סיבה שהמצורע לא יכניס ידיו ויסמוך תיכף לשחיטתו (ר"י קורקוס הל' מחוס"כ שם)¹⁹.

אמנם לתירוץ השני של רב יוסף "כל הסומך ראשו ורובו מכניס, מאי טעמא? כל כוחו בעינין" אי אפשר להכניס ידיו ולסמוך. אך בהל' מעשה הקרבנות (ג,יא) כתב הרמב"ם: "ואם היה בעל הקרבן עומד בחוץ והכניס ידו לפניו וסמך – סמיכתו כשירה, והוא שיסמוך בכל כוחו". מבואר מדבריו, שניתן לסמוך "בכל כוחו" גם כשעומד בחוץ, ולא כדברי רב יוסף (חק נתן); או שכוונת רב יוסף, שמכיוון שבעינין כל כוחו – מן הסתם הסומך יכניס ראשו ורובו, ולכן גזרו חכמים שלא יכניס ידיו ויסמוך, והרמב"ם לא פסק כן (קין אורה); זבחי צדק)²⁰.

מערכה פא. תיכף לסמיכה שחיטה (לג,א)

לסמיכה – שחיטה¹. כך גם מסקנת הסוגיה כאן, שדין זה הוא מדאורייתא². יש לברר מהי הגדרת ה'תכיפות' הנדרשת: האם יש להימנע מכל שהייה בין הסמיכה

נאמר בתורה בפרשת העולה: "וסמך... ושחט" (ויקרא א,ד-ה), ומכאן למדו חז"ל (בספרא שם, דיבורא דנדבה פרשתא ד,א ובירושלמי ברכות פ"א ה"א) ש"תיכף

18. אפשר שפסק כך על פי הסוגיה במנחות סב,ב, ראה לעיל הערה 11, או על פי התורת כהנים הנ"ל.

19. יש בכך קושי, שכן שיטת הרמב"ם (הל' בית הבחירה שם) ש'צפון' אינו אלא מצפון למזבת, ולא כל החצי הצפוני של העזרה, ולדעתו שבע אמות מהמזבח עומדות בצפון, ונמצא ששער ניקנור, שרוחבו עשר אמות, מרוחק שתי אמות מן הצפון, וכיצד ניתן להושיט ידיים ולסמוך בצפון?! במחצית השקל (סי' קסו סק"ג) למד מכך שמרחק שתי אמות נחשב 'תיכף'. לעומתו, החזו"א (נגעים סי' יב,ה) סובר שלדעת הרמב"ם אכן השחיטה לא היתה 'תיכף', והכנסת הידיים נועדה לקיום הדין שהסמיכה בעזרה, שהוא דין בפני עצמו.

20. והוסיפו (וכן בחסדי דוד מנחות י,ד), שלדעת הרמב"ם אין איסור כרת בכניסת מחוסר כיפורים לעזרה, ואפשר שלדעתו אין בכך איסור דאורייתא כלל (ראה לעיל

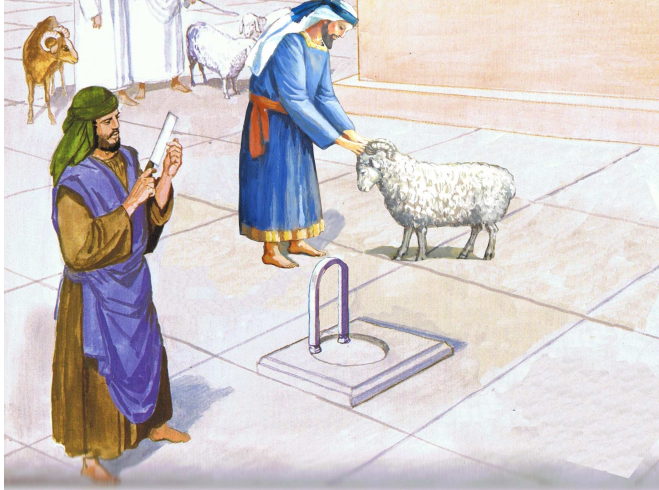
מערכה כה), וממילא מובן מדוע לא גזרו שמא יכנס.

21. כקושיית הגמ' "דרחמנא אמר", והתירוץ שמא ירבה בפסיעות שייך רק אם "מרחק צפון", ראה הערה 15.

1. ברש"י כת' במנחות (צג,ב ד"ה מאי קאמר) מובא מקור אחר, מ"וסמך אהרן... ושחט", וכנראה כוונתו למילואים (שמות כט, יא, ושם "ושחטת").

2. מצאנו חולקים בעיקרו של דין זה: דעת ר' יוסי (בביצה כ,א), שביט שמאי סוברים שאין צורך שהסמיכה תהא תכופה לשחיטה, ומשום כך קבעו שאין לסמוך ביו"ט אלא מערב יו"ט. ולא דעת בית שמאי בלבד היא, שהרי המחלוקת הקדומה בין הזוגות על הסמיכה ביו"ט (חגיגה טז,א-ב) זהה למחלוקת בית שמאי ובית הלל על הסמיכה ביו"ט (עיין בגמ' חגיגה שם: "לאפוקי ממאן דאמר בסמיכה גופה פליגי",

ששחיתה בצפון!...] וקרא דלפני ה' דסמיכה לאפוקי חוץ לעזרה, וכן משמע בתורת כהנים... אע"פ שסמך בחוץ יחזור ויסמוך בפנים". נראה שלדעתם אין צורך לסמוך בצפון, וכל מקום בעזרה נקרא "תיכף"⁵. אפשר שלדעתם הגמ' האומרת שהזבח עומד בצפון מדברת בהווה, שנהגו לסמוך במקום בו שוחטים, או שזוהי חובה, אך מדרבנן בלבד.

תיכף לסמיכה שחיטה. בציור נראה אזור הטבעות שבצפון המזבח, המיועד לשחיתת קדשי קדשים, ובדרך כלל אף קדשים קלים נשחטו בו. הבעלים סומך על קרבנו ליד מקום השחיטה כאשר השוחט מוכן לשחיטה, וכך מתקיים "תיכף" הן מבחינת המקום והן מבחינת הזמן. לדעת רש"י במנחות אין להזיז את הבהמה כלל בין הסמיכה לשחיטה.

שיעור הזמן הנחשב "תיכף"

הרמב"ם (הל' מעשה הקרבנות ג,יב) פוסק: "ותיכף לסמיכה שחיטה, ואם שחט במקום אחר או ששהה - שחיתתו כשרה". מכאן שגם שהיית זמן אינה רצויה לכתחילה, אך לא הגדיר את משך הזמן. בפירוש המשנה (מנחות ט,ח) כתב: "וכל זמן שסמך חוץ לעזרה - חוזר וסומך במקום שחיטה כדי שישמוך שחיטה לסמיכה ולא תהא ביניהם פעולה אחרת". נראה מדבריו שהמתנה גרידא איננה גורעת, ובלבד שלא יעשה פעולה בין הסמיכה לשחיטה⁶.

התוס' בסוטה (לט,א ד"ה כל כהן) דנים על משך הזמן

לשחיטה? ומה ניתן ללמוד מדין זה על מקום הסמיכה? עוד יש לשאול, האם השווה לאחר הסמיכה צריך לסמוך מחדש?

מקום הסמיכה המתחייב מדין תכיפה

במשנה במנחות (צג,א) נאמר: "במקום שסומכין שוחטין, ותיכף לסמיכה שחיטה". הגמ' שם (צג,ב) מפרשת, שהסיפא היא טעם לרישא: יש לשחוט במקום בו סמכו, משום שתיכף לסמיכה שחיטה. רש"י (כתב יד³) על אתר מפרש: "במקום שסומכין שוחטין - באותו מקום, ולא יזיזנה ממקומה" כלל, וכעין זה במיוחס לרש"י: "במקום שסומכין - בעזרה במקום הטבעות".

רבנו גרשום שם פירש אחרת: "במקום שסומכין שוחטין - דבעזרה סומכין כי היכי דשוחטין", ומשמע שאין צורך להקפיד על אותו מקום ממש, ובלבד שלא ישחט מחוץ לעזרה. אלא שפירושו מוקשה, שלכאורה לדבריו המשנה תולה תניא בדלא תניא: הרי הדין שהשחיטה דווקא בעזרה ידוע, ואילו מקום הסמיכה אינו מפורש, וראוי היה לומר "במקום ששוחטין סומכין", כלשון רגמ"ה עצמו: "כי היכי דשוחטין!" על כרחך כוונת המשנה לומר, שבמקום המדויק שבו נעשתה הסמיכה - שם יש לשחוט! וכן משמע ברמב"ם, שכתב בהל' מעשה הקרבנות (ג,יא-יב): "אין סומכין אלא בעזרה... ובמקום שסומכין שוחטין", הרי שדיוק המקום הוא דין נוסף מעבר לצורך לסמוך בעזרה.

בגמ' ביומא (לו,א) נאמר: "תנו רבנן: כיצד סומך? הזבח עומד בצפון ופניו למערב, והסומך עומד במזרח (ממזרח לקרבן, לא במזרח העזרה) ופניו למערב, ומניח שתי ידיו... ומתודה על חטאת עוון חטאת, ועל אשם עוון אשם, ועל עולה...". מפורש כאן, שסמיכת קדשי קדשים נעשית בצפון דווקא (ועי"ש בתוס' ישנים ד"ה מאן). בתוספתא בנגעים (ח,י) אף נאמר: "כל הסמיכות שבמקדש היו לצפון של מזבח חוץ מזו" (של אשם מצורע), ומשמע שגם סמיכת קדשים קלים היתה בצפון, מפני שבדרך כלל אף הם נשחטו בטבעות המיוחדות לכך⁴.

אולם התוס' ביומא (מה,ב ד"ה הוה) כותבים: "ואפשר דאפילו סמיכת עולה היא בכל מקום בעזרה [אע"פ

4. הרמב"ם (הל' מעשה הקרבנות ג,טו) כתב שסמיכתם בכל מקום בעזרה, במקום בו נשחטו, על פי עיקר הדין, אך למעשה נראה שבדרך כלל נשחטו בטבעות.

5. והוכיחו זאת מהתורת כהנים, בהנחה שהדין לסמוך בעזרה נובע מדין התכיפה (ראה על כך לעיל מערכה עו). יש מקום לפרש בדבריהם אחרת: תוס' אינם עוסקים כלל בדין התכיפה, ומצד זה אכן סמיכת העולה חייבת להיות בצפון. תוס' דנים על מקום הסמיכה מצד עצמה, על פי הנאמר בה "לפני ה'", ומצד זה בלבד קבעו שכל העזרה כשרה (שלמי שרה', סי' רי אות י'). ונפקא מינה לעניין דיעבד, בהנחה שדין התכיפה אינו מעכב, וכן נפקא מינה לעניין סמיכות שאינן תכופות לשחיטה, כגון סמיכת פרי יוה"כ, ולכן אינן טעונות צפון.

6. אפשר שזה דווקא על פי ההבנה שהדין לסמוך בעזרה הוא משום "תיכף לסמיכה שחיטה", ומכאן שרק סמיכה מחוץ לעזרה איננה "תיכף", כי יצטרך להכניס את הבהמה. אבל על פי ההבנה שהדין לסמוך בעזרה עומד בפני עצמו (כמשמעת מהלכותיו, ראה הל' ו,לעיל מערכה עו) - גם שהייה בלא פעולה אסורה.

התולה את המחלוקת זו בזו, עיין שם ברש"י, וכן כתבו תוס' בחגיגה ז,ב ד"ה מביאין). אם כן לדעת ר' יוסי זוהי גם סברת כל התנאים שאמרו שלא לסמוך ביו"ט (דורש לציון, לבעל הנודע ביהודה, דרוש עשירי). גם ר' יוחנן (בחגיגה טז,ב), האומר על המחלוקת הקדומה על הסמיכה: "בשבות הוא דפליגי", סובר כר' יוסי, שלדעת האוסרים לסמוך - מותר לסמוך מערב יו"ט, ולכן אין צורך לדחות את השבות, ואילו לדעת המתירים לסמוך - הסמיכה חייבת להיות ביו"ט, וממילא דוחה שבות (עיין רש"י מגילה ה,א ד"ה ואין סומכין; אך עיין רבנו חננאל בחגיגה שם). מסתבר, שגם בית שמאי מודים שמדרבנן יש לסמוך בסמיכות זמן לשחיטה, אלא שחובה זו מדרבנן אינה דוחה שבות (כן כתב בדורש לציון שם, שלדעתם תיכף לסמיכה שחיטה לאו דאורייתא, ומשמע שמודים מדרבנן). מכל מקום, קיימא לן כבית הלל שסומכים ביו"ט.

3. נדפס לראשונה בש"ס וילנא תרנ"א בשולי העמוד, מתוך כת"י של השטמ"ק (הפירוש הנדפס בראש העמוד הוא מרבנו אליקים, עיין מבוא לשטמ"ק על מס' חולין, הוצ' מכון אופק), וגדולי האחרונים הדנים בשיעור התכיפה לא הזכירוהו.

הרמב"ם הצפון מרוחק שתי אמות משער ניקנור⁷, ומכאן, ששתי אמות הן 'תיכף', אך לא יותר מזה⁸.

כמה פוסקים כתבו (לעניין נטילת ידיים וענינים נוספים של "תיכף"), שהגדרת התכיפה משתנה על פי העניין. כך לשון בעל ערוך השולחן (או"ח סי' קס"ב): "והאמת דהכל לפי הענין, ובדבר שיש צורך לא שייך הפסק... והפסק לא מקרי אלא כששוהה ואין צריך לשהות". כיוצא בזה כתב בשבט הלוי (ח"א סי' רה): "דגדר תיכף היינו הסמיכות הקרובה ביותר שאפשר בענין זה, והיינו במקום דאפשר הוא אפילו בשינוי רשות כל דהו, אבל היכא דאי אפשר... אז מקבל התיכף גדר אחר"⁹.

המרחק משער ניקנור לצפון המזבח. לדעת רבי יוסי ברבי יהודה רק השטח שממש צפוני למזבח הוא "צפון", ולא השטח שממזרח למזבח וממערב לו. הגמרא אומרת שלפי שיטה זו המצורע, העומד בשער ניקנור, לא יכול לסמוך תיכף לשחיטה. תוספות בסוטה לומדים מכאן שהגדרת "תיכף" היא כדי מהלך עשרים ושתיים אמה.

האם התכיפה מעכבת בסמיכה?

הסמיכה עצמה אינה מעכבת את כשרות הקרבן, כמפורש בגמ' (ו,א). אולם יש לדון על דין "תיכף לסמיכה שחיטה", האם הוא מעכב בסמיכה, כלומר שאם סמך ואחר כך שהה – לא יצא ידי חובת סמיכה. ההשלכה מכך היא, שאם שהה וטרם שחט, ועדיין הדבר ניתן לתיקון – יסמוך שוב ואז ישחט.

בשאלה זו נחלקו אחרונים. יש שהוכיחו מהגמ' כאן שהתכיפה מעכבת, מן הקושיה: "אי קסבר סמיכת אשם מצורע דאורייתא, ותיכף לסמיכה שחיטה דאורייתא – ליעול ולסמוך להדיא, דרחמנא אמר!"¹⁰, כלומר, מותר אף להיכנס בטומאה לשם קיום "תיכף לסמיכה שחיטה"¹⁰.

7. שהרי לרמב"ם שבע אמות מן המזבח נכנסות לחצי הצפוני של העזרה, וה'צפון' אינו אלא משם וצפונה (הל' בית הבחירה ה,טו-טז, ועיין 'שערי היכל' למסכת יומא, מערכה עה), ושער ניקנור רחב עשר אמות (מידות פ"ב מ"ג), חמש מהן בצפון.

8. לפי החילוק הנ"ל בין סמיכה ושחיטה במקום אחד לבין שני מקומות – אין מקום לראיית המחצית השקל.

9. לדעתו הדבר נלמד ממצורע, 'דאין הפירוש שהתורה התירה אצלו שחיטה אפילו כשאינה תיכף לסמיכה, אלא דכיון דאי אפשר בענין אחר – הוה זה תיכף'. אך

הקרוי "תיכף", סביב ההלכה שצריך להסמיך את נטילת הידים לברכה ("תיכף לנטילת ידיים ברכה"), וזו לשונם: "ושיעור תכיפה איכא למישמע מתכיפת סמיכה לשחיטה, דאמרינן בפרק כל הפסולין: כל הסמיכות שהיו שם קורא אני בהם תיכף לסמיכה שחיטה, חוץ מזו שהיתה בשער נקנור שאין מצורע יכול ליכנס שם; אלמא כדי מהלך משער ניקנור עד בית המטבחים לא חשיבה תכיפה. ובמסכת מידות (פ"ה מ"א) משמע דלא הוה טפי מעשרים ושתיים אמה, מקום דריסת רגלי ישראל ומקום דריסת רגלי הכהנים, שכל אחד היו י"א אמה". שיעור זה הובא להלכה ברמ"א (או"ח סי' קסו).

במגן אברהם (שם סק"ג) תמה על תוס', שהרי בסוגיה נראה שאפילו הליכה מועטת מכ"ב אמה איננה 'תיכף': בהוה-אמינא, וכן בתירוץ השני של רב יוסף 'ראשו ורובו מכניס', סוברת הגמ' שהצפון מגיע עד סמוך לשער ניקנור, ובכל זאת הסמיכה בשער ניקנור עצמו איננה 'תיכף'! יש שתייצו כך: תוס' סוברים שסמיכה מחוץ לעזרה אינה 'תיכף', אפילו בהליכה קצרה, מפני שאלו מקומות שונים; אולם סמיכה בתוך העזרה והליכה בתוכה הרי היא 'תיכף' עד כ"ב אמה. לפיכך, אם המצורע סומך בשער ואחר כך צריך להכניס את הבהמה לעזרה ולשוחטה – אין זה 'תיכף', אבל אם הסמיכה בעזרה ואחר כך צריך להוליכה לשחיטה לבית המטבחים – הרי זה 'תיכף', אילו היה זה מרחק קצר. לפיכך הוכיחו מהתירוץ 'מרחק צפון', לפיו אומרת הגמ' שאמנם המצורע היה יכול להכניס את ידיו ולסמוך בפנים ומשם יוליכו את הבהמה לצפון אבל מרחק זה אינו 'תיכף' (חתם סופר בסי' קסו שם, ובהרחבה בעונג יו"ט סי' יח). ביאור אחר: תוס' מפרשים שקושיית הגמ' "ליעול וליסמוך להדיא, דרחמנא אמר" מוסבת על התירוץ "מרחק צפון", ופירושה כך: בשלמא אם הצפון קרוב, והסמיכה תהיה במרחק מועט מן השחיטה – אמנם אין זה 'תיכף' לכתחילה, אבל מרחק זה אינו מעכב, ולכן עדיף שיסמוך כך מאשר שייכנס בטומאה; אבל אם הצפון רחוק כ"ב אמה – הרי מרחק זה מעכב, ואם כן ליעול וליסמוך (ביאור הגר"א שם). על פי תירוץ זה אין חילוק בין מקום אחד לבין שני מקומות, והכל תלוי במרחק.

בעל 'מחצית השקל' שם למד מהסוגיה כאן (על פי דרכו של המגן אברהם) שיעור אחר ל'תיכף' – מהלך שתי אמות. טעמו, שהגמ' אומרת שלדעת רבי, הסובר שהצפון מגיע עד מזרח העזרה, ניתן לסמוך 'תיכף' אם המצורע יכניס ידיו פנימה, ואילו סמיכה בשער ניקנור איננה 'תיכף'. על פי

7. שהרי לרמב"ם שבע אמות מן המזבח נכנסות לחצי הצפוני של העזרה, וה'צפון' אינו אלא משם וצפונה (הל' בית הבחירה ה,טו-טז, ועיין 'שערי היכל' למסכת יומא, מערכה עה), ושער ניקנור רחב עשר אמות (מידות פ"ב מ"ג), חמש מהן בצפון.

8. לפי החילוק הנ"ל בין סמיכה ושחיטה במקום אחד לבין שני מקומות – אין מקום לראיית המחצית השקל.

9. לדעתו הדבר נלמד ממצורע, 'דאין הפירוש שהתורה התירה אצלו שחיטה אפילו כשאינה תיכף לסמיכה, אלא דכיון דאי אפשר בענין אחר – הוה זה תיכף'. אך

מודיי באשם מצורע שסמך עליו מאתמול – לא יצא, שלמי נדבה שסמך עליהן מאתמול – יצא. מה פליגינן? בשלמי חגיגה: בית שמאי עבדין לון כשלמי נדבה, בית הלל עבדין לון כאשם מצורע. אמר רבי יסי: הן דאת אמר אשם מצורע שסמך עליו מאתמול לא יצא – בזמנו, עיבר זמנו – נעשה כשלמי נדבה.¹⁰

פירוש הדברים: הירושלמי סובר, שסמיכה שלא היתה תיכף לשחיטה – כשרה, ובלבד שהיתה בזמן הראוי להקרבה. אשם מצורע שסמך עליו ביום השביעי לספירתו – אין זו סמיכה, שכן ביום זה המצורע עדיין אינו ראוי להבאת קרבנו, אבל אם עבר זמנו, כלומר, שסמך עליו בשמיני והקריבו בתשיעי – יצא. שלמי נדבה – ראויים היו להבאה גם אתמול, ולכן סמיכתם מאתמול כשרה. ובשלמי חגיגה נחלקו ב"ש וב"ה: לדעת ב"ה התורה קבעה את זמנם בחג, ואי אפשר היה להקריבם מאתמול, וממילא גם סמיכתם מאתמול פסולה, ולכן חובה לסמוך עליהם ביו"ט. ואילו לדעת ב"ש דינם כשלמי נדבה, שהרי קרבן זה ראוי להקרבה אתמול, אלא שאתמול לא היה יוצא בו ידי חובת שלמי חגיגה.¹²

סיכום

מסקנת הסוגיה, ש"תיכף לסמיכה שחיטה" מדאורייתא. תכיפה זו היא במקום ובזמן: במקום – צריך לסמוך במקום בו שוחטים, בצפון העזרה. לדעת רש"י יש לסמוך במקום השחיטה ממש, ולא להזיז את הבהמה בין הסמיכה לשחיטה, ולדעת רגמ"ה אין צורך לדקדק בדבר. יש שהוכיחו מן הסוגיה כאן, שאם הסמיכה והשחיטה נעשים במקומות נבדלים (כגון העזרה ושער ניקנור), אפילו הם קרובים זה לזה – אין זו "תכיפה" (חתם סופר בדעת תוס' בסוטה).

גם מבחינת הזמן, יש להסמך את הסמיכה לשחיטה ככל האפשר. תוס' בסוטה משערים זאת בזמן הדרוש להילוך כ"ב אמות. יש אומרים שהזמן קצר אף יותר (מגן אברהם, ובמחצית השקל שיער זאת בשתי אמות), ויש אומרים שלכתחילה הזמן קצר אף יותר, אבל אינו מעכב עד כ"ב אמה (גר"א בדעת תוס').

סמך ושהה בטרם שחט, נחלקו אחרונים אם יסמוך שוב:

אשם מצורע, וכן שאר אשמות, נלמדו מחטאת, בה נאמר: "והביא את הפר אל אהל מועד... וסמך ידו" (ויקרא ד, ד), שסמיכתו אחר הבאתו לעזרה, ולא מאתמול, כלומר, בהיותו מחוץ לעזרה, ואילו בשלמים לא נאמר "והביא... וסמך", ולכן סמיכתם כשרה אף מחוץ לעזרה. וב"ה מדמים שלמי חגיגה לאשם מצורע, מפני שאף הם חובה כמותו. לדבריו לא מבואר הטעם לחלק בין אשם מצורע בזמנו ולאחר זמנו, וגם לא מובן מדוע הוזכר אשם מצורע דווקא.

בגליון הש"ס בביצה הפך את הגרסה, שבאשם מצורע לכולי עלמא ניתן לסמוך מאתמול, כי מחמת טומאת המצורע לא בעינן תיכף לסמיכה שחיטה, ובשלמי נדבה לכולי עלמא בעינן תכיפה. והחילוק בין קודם זמנו לאחר זמנו מתבאר על פי שיטת הרמב"ם (הל' מחוסרי כפרה א,ה), שאשם מצורע אינו מעכב בהכשרתו, ו"לאחר זמנו" היינו כשכבר קרבה חטאתו, והותר להיכנס. אולם קשה לשבש את הנוסחאות בשני מקומות, בפרט שגם רבנו חננאל (ביצה יט,א) מביא את הירושלמי כנוסחתו לפנינו.

ראיה זו אינה מוחלטת: אפשר שהסמיכה כשרה גם אם לא היתה תיכף לשחיטה, ובכל זאת, מכיוון שלכתחילה צייתה התורה לסמוך תיכף לשחיטה בכל הקרבנות – הרי שצייתה כך גם באשם מצורע.

לעומתם, באור שמח (הל' מעשה הקרבנות ג,יב) הוכיח להיפך מלשון הספרא (ויקרא נדבה פרק ד,א): "לפני ה' וסמך – אף על פי שסמך מבחוץ יחזור ויסמוך מבפנים". ובהמשך (פרשתא ד,א): "וסמך ושחט – במקום שסומכין שוחטין, ותיכף לסמיכה שחיטה, מה סמיכה בטהורים אף שחיטה בטהורים". משמע שדרשה זו מגדירה את הדין ביתר דיוק, שיסמוך ממש במקום השחיטה ותיכף לשחיטה, ועל כך לא נאמר שהדבר מעכב.¹¹

על פי זה מפרש באור שמח גם את לשון הרמב"ם (הל' מעשה הקרבנות שם): "אין סומכין אלא בעזרה. סמך חוץ לעזרה – חוזר וסומך בפנים... ובמקום שסומכין שוחטין ותיכף לסמיכה שחיטה, ואם שחט במקום אחר או ששהה – שחיטתו כשרה". מן הניגוד ללשון הרמב"ם ברישא למד האור שמח, שבסיפא כוונתו שאפילו אם שהה ועדיין לא שחט – רשאי לשחוט בלא לסמוך בשנית. אולם בפירוש המשנה (מנחות ט,ח) כתב הרמב"ם להיפך: "וכל זמן שסמך חוץ לעזרה – חוזר וסומך במקום שחיטה כדי ויסמוך שחיטה לסמיכה".

ביסוד הדבר, נראה שמחלוקת האחרונים היא בשאלה עד כמה התכיפה חיונית לעניינה של הסמיכה. הדעה הראשונה סוברת, כנראה, שתפקידה העיקרי של הסמיכה הוא להבליט את הקשר בין מעשה ההקרבה לבין בעליו של הקרבן (על כך ראה להלן מערכה קעג), ולשם כך הכרחי שהדבר ייעשה בסמוך לשחיטה, ואם לא כן – בטלה התועלת בסמיכה. לעומת זאת הדעה השניה רואה בסמיכה עניין בפני עצמו, כעין הקדשה של הקרבן, ולשם כך אין זה חיוני שהסמיכה תהיה צמודה לשחיטה.

בירושלמי בביצה (פ"ב ה"ד) וחגיגה (פ"ב ה"ג), הדין במחלוקת בית שמאי ובית הלל אודות סמיכה על השלמים ביום טוב, נאמר: "בית שמאי אומרים: הותרה סמיכה שלא כדרכה, ובית הלל אומרים: לא הותרה סמיכה שלא כדרכה. אי זו היא שלא כדרכה? מאתמול. אמר רבי זעורה: כל עמא

הממעט נשים מסמיכה, הרי זו מצות עשה שהזמן גרמה, כי "תיכף לסמיכה שחיטה" והשחיטה ביום דווקא. אם התכיפה לא היתה מעכבת – אין זו "זמן גרמה" בגלל שלכתחילה יש לעשותה ביום דווקא (אך יש לומר שלדעתם התכיפה אינה מעכבת, ורק סמיכת לילה פסולה כי הלילה אינו ראוי כלל לשחיטה, וכעין הירושלמי להלן). יש מקום לדחות את הראיה, על פי מה שהתבאר במערכה עו שכנראה ישנה מחלוקת בין הגמ' לספרא: שיטת הגמ' שהחובה לסמוך בעזרה נובעת מדין התכיפה (ראה שם את הראיות לכך מהגמ', ומחלוקת הראשונים בדבר), ואילו בספרא כאן משתמע שאלו שני עניינים נפרדים. מעתה יש לומר: הכל מודים בדין זה, שאם סמך בחוץ – יחזור ויסמוך בפנים. הגמ', על פי שיטתה שדין זה נובע מהתכיפה, סוברת שהוא הדין לסומך בפנים ושהה; ואילו הספרא, לשיטתה שאלו שני דינים שונים, סוברת שהתכיפה אינה מעכבת. נראה שזוהו שורש ההבדל גם בין דעת הרמב"ם בהלכותיו לבין פירושו למשנה, ראה להלן.

12. פירוש הסוגיה על פי האור שמח הל' חגיגה ב,י. בקרבן העדה ביאר אחרת:

ולסמוך (אור שמח). בירושלמי נאמר שהתכיפה אינה מעכבת, אם סמך בזמן הראוי להקרבה.

יש אומרים שהדבר מעכב בסמיכה, ויסמוך שנית (פנים מאירות; גר"א בדעת תוס'), ויש אומרים שאין צורך לשוב

מערכה פב. טמא שנגע בקודש ובתרומה (לגב)

השלכה לגבי הנוגע ואינו מטמא, כגון בתרומה שלא הוכשרה⁴, או להיפך, כשמטמא ואינו נוגע, כגון זב שהסיט את הקודש, או המשליך שרץ על הקודש.

טומאת היסט. בחלק מן הטמאים (זב זבה נידה ויולדת) החמירה התורה, שאפילו אם לא נגעו ישירות בדבר הטהור, אלא רק הזיזו אותו באמצעות הפץ כלשהו - טמאוהו. לגבי האיסור על הטמא לנגוע בקודש, שלדעת ריש לקיש יש בו לאו מיוחד: "בכל קדש לא תגע", יש לדון האם גם טומאת היסט כלולה באיסור. הדבר תלוי בשאלה האם האיסור הוא משום שהטמא טימא את הקודש, בכל אופן הראוי לטמא, או שאיסור הנגיעה הוא כסייג לאיסור האכילה, ואם כן לכאורה אינו אלא בנגיעה ממש.

הרמב"ם (להלן) אינו מזכיר כלל איסור נגיעה, אלא איסור "לטמא את הקדשים או לסבב להם טומאה", ואף כתב במפורש שטעם האיסור "שהרי פוסל אותן". ברם, אין הכרח שפירש כך את הפסוק "לא תגע"; אפשר שלדעתו לפי מסקנת הגמ' הפסוק "לא תגע" אינו עוסק בנגיעה כלל, אלא באכילה, ראה להלן. במאירי בשבת (צא,א) הדברים מפורשים יותר, בעניין הזורק תרומה לבית טמא: "ולחייב את הזורקה על שהוא מטמאה, מדכתיב 'משמרת תרומותי', כלומר שאתה צריך לשמרה מן הטומאה, וכן אומרים 'בכל קדש לא תגע' - אזוהרה לרבות את התרומה' שלא תטמאנה

נאמר בתורה על היולדת בימי טהרתה: "בכל קודש לא תגע ואל המקדש לא תבוא עד מלאות ימי טהרה" (ויקרא יב,ד). פסוק זה מלמד, לכאורה, שהיולדת, וכן שאר הטמאים, אסורים לנגוע בקודש, מפני שהם מטמאים אותו. הסוגיה עוסקת בבירור עניין זה: האם אכן יש איסור לאו לנגוע בקודש, ומהו ה"קודש" האמור בפסוק זה?

המחלוקת על טמא שנגע בקודש

דעת ריש לקיש, שטמא שנגע בקודש לוקה, על פי הכתוב "בכל קודש לא תגע". ר' יוחנן חולק על כך, ומסבירה הגמ' שלדעתו "ההוא בתרומה כתיב". ראייה לדבר מסיום הפסוק: "עד מלאות ימי טהרה", והרי גם כשימלאו ימיה עודנה מחוסרת כיפורים (עד שתביא קרבן למחרת), שאסורה לאכול מן הקרבנות (ראה לעיל מערכה כה). מכאן שמדובר בתרומה, שמחוסר כיפורים מותר בה (רש"י ד"ה בתרומה כתיב)¹. לדעת ריש לקיש, משתמע שהפסוק עוסק בקודש בלבד, ולא בתרומה².

סברת ר' יוחנן, שהלאו נאמר בתרומה בלבד, מעוררת תמיהה: "דהיכן מצינו חומר בתרומה מבקדשים!?" (תוס' מכות יד,ב ד"ה ההוא). יש מפרשים שלדעתו אכן יש לאו ומלקות על הנוגע בתרומה, ולא למד מכך בקל וחומר לקודש, כי "אין מזהירין מן הדין" (רש"י ד"ה בתרומה כתיב, וראה גם תוס' סוף ד"ה לענין מלקות). ואף טעם יש בדבר, שמכיוון שהתרומה קלה יותר - יש לחשוש בה יותר, שמא מתוך נגיעתו יבוא לאכול (מאירי במכות שם). ויש מפרשים שלדעתו אין מלקות על הנוגע בתרומה, ו"בכל קדש לא תגע" פירושו, שאם תיגע בתרומה - תיפסל (ר' שלמה מדרויש, מובא בתוס' במכות שם ד"ה ההוא ובשטמ"ק כאן אות א), ודין זה קיים גם בקודש³.

טעמו ויסודו של איסור הנגיעה

יש לדון האם האיסור הוא בעצם הנגיעה, וזאת כסייג שמא יאכלנו (כעין איסור קריבה לעריות), או שמא האיסור הוא מחמת שנגיעת הטמא מטמאת את הקודש. יש לכך

3. לשון הגמ' כאן: "ההוא בתרומה כתיב", אבל במכות הנוסח: "ההוא אזהרה לתרומה הוא דאתא", ולשון זו אינה מתאימה לפירוש הר"ש מדרויש. אכן, תוס' שם גורסים: "ההוא לתרומה הוא דאתא" (עמד על כך במל"מ הנ"ל).
4. וכן בקודש שלא הוכשר, לשיטה ש"חייבת הקודש" מכשירה רק מדרבנן (ראה להלן מערכה קז). יש להעיר, שהדבר פשוט שמותר לטמא לנגוע בהמת קדשים, אפילו על הצד שגם נגיעה שאינה יוצרת טומאה אסורה, מפני ש"קודש" הוא זה שכבר החלה הקרבתו, וחלה עליו קדושת הגוף במלואה, כגון בהמה שנשחטה או מנחה שניתנה בכלי שרת.

1. ביישוב ראייה זו לדעת ריש לקיש עיין משנה למלך הל' טומאת צרעת יא,ב.
2. כן כתבו תוס' ד"ה תניא: "אבל לתרומה לא מוקי ליה כלל", וכן משמע במכות יד,ב, שריש לקיש לומד אזהרה לטמא האוכל תרומה מפסוק אחר, ולא למד מפסוק זה, למרות שלדעתו הוא עוסק גם באכילה. בברייתא אחרת (בספרא תזריע פרק א,ח וביבמות עה,א) דרשו: "בכל קודש לא תגע" - לרבות את התרומה, כלומר, שהפסוק עוסק בקודש ובתרומה, וברייתא זו איננה כאחת הדעות כאן (תוס' ד"ה תניא). הרמב"ן בשבועות (ז,א) חידש שריש לקיש לומד מן הפסוק גם על תרומה, ותמה עליו הריטב"א שם.